

QADIMGI MIF VA AFSONALAR, ULARNING BADIY ADABIYOTDAGI O'RNI

Abdulazizova Muxayyoxon Abduqahhor qizi

Farg'ona davlat universiteti filolgiya fakulteti o'zbek tili yo'nalishi talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19938467>

Annotatsiya: Mazkur tezisdagi qadimgi mif va afsonalarning kelib chiqishi, tarixiy ildizlari, asosiy turlari va ularning insoniyat tafakkuridagi o'rni keng va aniq faktlar asosida yoritiladi. Turli sivilizatsiyalarga oid mifologik manbalar misolida qadimgi odamlarning borliq, tabiat va jamiyat haqidagi qarashlari tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: mif, afsona, mifologiya, qadimgi sivilizatsiya, Mesopotamiya, Misr, yunon mifologiyasi, Avesto, Rigveda, folklor, ramz, qahramonlik.

Qadimgi mif va afsonalar insoniyat tarixining eng qadimgi qatlamlariga oid bo'lib, ular dastlabki jamiyatlarning tafakkuri va dunyoqarashini aks ettiradi. (1.15bet). Olimlarning fikriga ko'ra, mifologik tasavvurlar miloddan avvalgi IV—III ming yilliklarda, ya'ni ilk shahar sivilizatsiyalari paydo bo'lgan davrda shakllana boshlagan. Bu davrda insonlar tabiat hodisalarini ilmiy asosda tushuntira olmaganliklari sababli ularni ilohiy kuchlar bilan bog'laganlar (2.22-bet).

Miflar dastlab og'zaki tarzda mavjud bo'lib, keyinchalik yozuv paydo bo'lishi bilan yozma manbalarda ham aks etgan.

Qadimgi Mesopotamiya mifologiyasi insoniyat tarixidagi eng qadimgi mifologik tizimlardan biridir. Bu hududda yaratilgan "Gilgamesh dostoni" miloddan avvalgi XVIII asrga oid bo'lib, u 12 ta loy lavhada mixxat yozuvida saqlangan. (2.40bet). Doston Uruk shohining sarguzashtlari va uning abadiy hayot izlash yo'lidagi urinishlarini tasvirlaydi. Bu asarda katta toshqin haqidagi epizod ham mavjud bo'lib, u keyinchalik boshqa xalqlar mifologiyasida ham uchraydi. Ushbu asarda Uruk shahrining shafqatsiz shohi Gilgamesh (uchdan ikki hissasi xudo, bir hissasi inson) o'zining do'sti Enkidu vafotidan keyin o'limdan qattiq qo'rqib qoladi. U abadiy hayot sirini topish uchun dunyo bo'ylab sayohatga chiqadi. U uzoq mashaqqatlardan so'ng "abadiy yoshlik guli" ni topadi, ammo uni uyiga Olib ketayotganda ilon o'g'irlab ketadi (shuning uchun ham ilonlar po'st tashlab yangilanadi, odamlar esa o'ladi degan tushuncha bor). Gilgamesh abadiy hayotni topa olmaydi, lekin u o'zining qurgan Uruk shahri devorlariga qarab, insonning abadiyati uning qilgan ishlari va qoldirgan merosida ekanini anglab yetadi.

Gilgamesh mifi bizga shuni o'rgatadiki: Jismoniy o'lim muqarrar, biroq insonning nomi va mehnati abadiy yashaydi.

Qadimgi Misr mifologiyasi esa o'zining murakkab xudolar tizimi bilan ajralib turadi. Misrlilar taxminan miloddan avvalgi 3000-yillarda quyosh xudosi Ra ga sig'inganlar. Shuningdek, Osiris va Isis haqidagi afsona o'lim va qayta tirilish g'oyasini ifodalaydi (2.45-bet). Arxeologik qazishmalar natijasida topilgan piramidalar va ibodatxonalar mifologik e'tiqodlarning keng tarqalganini tasdiqlaydi.

Yunon mifologiyasi miloddan avvalgi VIII—VII asrlarda shakllangan bo'lib, u "Iliada" va "Odisseya" kabi epik asarlarda o'z ifodasini topgan. Bu asarlar qadimgi yunon shoiri Gomer nomi bilan bog'lanadi. Yunon mifologiyasida 12 asosiy Olimpiya xudolari mavjud bo'lib, ular insonlarga o'xshash xususiyatlarga ega tarzda tasvirlangan (3.12-bet).

Qadimgi Hindiston mifologiyasi "Rigveda" (miloddan avvalgi taxminan 1500—1200yillar) orqali bizgacha yetib kelgan. Ushbu manbada 1000 dan ortiq madhiyalar mavjud

bo'lib, ularda tabiat hodisalari xudolar timsolida ifodalanadi. Masalan, Indra momaqaldiroq va urush xudosi sifatida tasvirlangan(2.50-bet)

Markaziy Osiyo hududida yaratilgan "Avesto" esa zardushtiylik dinining asosiy manbasi bo'lib, unda yaxshilik (Ahura Mazda) va yomonlik (Angra Mainyu) o'rtasidagi abadiy kurash tasvirlanadi. Tadqiqotchilar "Avesto"ning ayrim qismlari miloddan avvalgi I ming yillikda shakllanganini ta'kidlaydi Qadimgi miflar funksiyasiga ko'ra bir necha turlarga bo'linadi:

- kosmogonik miflar (olamning yaratilishi haqida),
- antropogonik miflar (insonning paydo bo'lishi haqida), ' teogonik miflar (xudolarning kelib chiqishi haqida),
esxatologik miflar (oxirat va dunyoning yakuni haqida).

Masalan, ko'plab xalqlarda uchraydigan kosmogonik miflarda dastlabki tartibsizlik (xaos)dan tartibli olam yaratilgani tasvirlanadi.

Afsonalar esa ko'pincha tarixiy shaxslar yoki voqealar asosida yaratiladi. Masalan, qahramonlik afsonalarida real shaxslar (sarkardalar, podsholar) faoliyati mubolag'ali tarzda tasvirlanadi. Bu orqali xalq o'z ideal qahramon obrazini yaratadi(4.10-bet)

Qadimgi mif va afsonalar jamiyat hayotida bir necha muhim vazifalarni bajargan:

Tushuntirish vazifasi — tabiat hodisalarini izohlash.

Tarbiyaviy vazifa — axloqiy qadriyatlarni shakllantirish.

Ijtimoiy vazifa — jamiyatdagi tartib va qonunlarni asoslash.

Estetik vazifa — badiiy tafakkurni rivojlantirish.

Arxeologik va etnografik tadqiqotlar mifologiyaning real hayot bilan chambarchas bog'liq ekanini ko'rsatadi.

Masalan, qadimgi ibodat marosimlari ko'pincha mifologik syujetlar asosida o'tkazilgan. Mifologiya hozirgi zamon fanlari rivojiga ham ta'sir ko'rsatgan. Masalan, astronomiya, falsafa va adabiyot dastlab mifologik tasavvurlar asosida shakllangan.

Ko'plab ilmiy tushunchalar ham dastlab miflar orqali izohlangan.

Afsona — bu tarixiy haqiqat bilan badiiy to'qima qorishib ketgan, xalq og'zaki ijodining eng qadimiy janrlaridan biridir. Ular miflarga qaraganda haqiqatga yaqinroq bo'lib, odatda aniq bir joy, shaxs yoki voqea bilan bog'lanadi. Mavzu ko'lamiga ko'ra afsonalar bir necha guruhga bo'linadi:

Toponimik afsonalar: Joy nomlari, tog'lar, daryolar yoki shaharlarning kelib chiqishini tushuntiradi (masalan, "Bibi-Xonim" masjidi yoki "Sherdor" madrasasi haqidagi afsonalar).

Tarixiy afsonalar: Mashhur sarkardalar, olimlar yoki hukmdorlarning jasorati va donoligi haqida (masalan, To'marisning Kirga qarshi kurashi).

Diniy afsonalar: Payg' ambarlar, avliyolar va pirlarning hayoti hamda ular ko'rsatgan karomatlar haqida.

Etnogenetik afsonalar: Ma'lum bir urug' yoki xalqning kelib chiqishi bilan bog'liq hikoyalar. O'zbek madaniyatida eng mashhur va xalq orasida keng tarqalgan afsonalar:

"Shiroq afsonasi": Vatanparvar cho'ponning dushmani aldab, sahroga Olib kirib ketishi va o'z jonini fido qilishi.

"To'maris": Ozodlik uchun kurashgan jasur ayol va erkinlik ramzi.

"Xo'ja Ahror Valiy": Avliyolar hayoti va ularning xalqqa yordami haqidagi tasavvufiy hikoyalar.

"Zarkamar": Tog'lardagi sirli xazinalar va ularni qo'riqlovchi kuchlar haqidagi rivoyatlar(4.70-bet)

Masalan: "Massagetlar malikasi To'maris" haqidagi mifda o'z yurtini bosib olishga kelgan Eron shohi Kir II ga qarshi chiqadi. Kir ayyorlik bilan To'marisning o'g'li — Spargapisni asirga oladi va o'limiga sababchi bo'ladi. G'azabga mingan To'maris qasam ichadi: "Seni qonga to'ydiraman!" Jangda massagetlar g'alaba qozonadi, To'maris Kirning kallasini qon to'ldirilgan tulumga solib: "Tirikligingda qonga to'ymagan eding, endi to'yguningcha ich!" deydi. To'maris — Vatan-ona timsoli. U tinchlik tarafdori edi (Kirga avval qaytishni taklif qiladi), ammo himoya nuqtasida u ayovsiz kuchga aylanadi. Ushbu obraz stereotiplarni sindiradi. U ham mehribon ona, ham strategik kuchli sarkardadir. Bu Markaziy Osiyo xalqlari madaniyatida ayolga bo'lgan yuksak hurmatning qadimiy ildizlarini ko'rsatadi.

Xulosa qilib aytganda, qadimgi mif va afsonalar insoniyat tafakkurining ilk bosqichini aks ettiruvchi muhim manbalardir. Ular orqali biz qadimgi sivilizatsiyalarning diniy e'tiqodi, ijtimoiy tuzumi va madaniy hayoti haqida aniq tasavvurga ega bo'lamiz. Mif va afsonalar nafaqat o'tmishni o'rganishda, balki hozirgi madaniyatni tushunishda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Shu sababli ularni chuqur o'rganish va asrab-avaylash bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biridir.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Afzalov M. O'zbek xalq og'zaki poetik ijodi. — Toshkent: Fan, 1964.
2. Jo'rayev M. O'zbek mifologiyasi (O'quv qo'llanma). — Toshkent: Fan, 2014.
3. Safarov O. "Afsona janrining tabiati va o'ziga xosligi" O'zbek tili va adabiyoti jurnali. — Toshkent, 2010. - Ng4.
4. Ergasheva S. "Toponimik afsonalarning tarbiyaviy ahamiyati" // Pedagogika ilmiy metodik jurnali. — Toshkent, 2021. - .N25.
5. www.ziyo.uzcom